

Speck Gyula¹

Út az európai stratégiai autonómiához? A francia–német fegyverzeti együttműködés aktuális lehetőségei és kihívásai²

A 2017-ben Franciaország és Németország által kezdeményezett új generációs légi és szárazföldi harcrendszer-programoknak nemcsak a francia–német együttműködés szempontjából van kiemelkedő jelentősége, hanem az európai stratégiai autonómiában is jelentős előrelépést jelentenének. A fegyverzeti együttműködést azonban számos törésvonal akadályozza, ami könnyen a programok bukásához, egyben a francia–német tandem és az európai stratégiai autonómia hitelvesztéséhez vezethet. Tanulmányunk a fegyverzeti együttműködések meghatározó tényezőket vizsgálja meg a nemzetközi kapcsolatok és a politikai gazdaságtan elméletein keresztül. Következtetésünk szerint a fegyverzeti programokat döntően hátráltatják a stratégiai, kulturabeli és a védelmi ipari különbségek, azonban bizonyos rendszer-szintű tényezők mégis motiválhatják a feleket megvalósításukban.

Kulcsszavak: védelempolitika, francia–német együttműködés, stratégiai autonómia, védelmi ipar, fegyverzeti együttműködés

Towards European Strategic Autonomy? The Current Chances and Challenges of Franco-German Armament Cooperation

The next generation air and land combat system programmes initiated in 2017 by France and Germany are not only of high importance for the Franco-German cooperation but would also represent a major step towards European strategic autonomy. However, the armament cooperation is hampered by a number of fault-lines that could easily lead to the failure of the programmes and the discrediting of the Franco-German tandem and European strategic autonomy. Our study examines the determinants of arms cooperation through theories of international relations and political economy. We conclude that armament programmes are crucially limited by strategic cultural and defence industrial differences, but certain systemic factors may still motivate the parties to implement them.

Keywords: defence policy, Franco-German cooperation, strategic autonomy, defence industry, armament cooperation

¹ Speck Gyula a Nemzeti Közszerzői Egyetem Nemzetközi Kapcsolatok és Diplomácia Tanszékének tanársegédje. E-mail: speck.gyula@uni-nke.hu

² A tanulmány az Innovációs és Technológiai Minisztérium ÚNKP-21-3-II-NKE-110 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült. A szerző köszönetét fejezi ki Maróth Gáspár védelempolitikáért és védelmi fejlesztésekért felelős államtitkárnak az interjú elkészítéséért.

A 2010-es évek második felében az európai védelem újra a nemzetközi napirendre került. 2017-től kezdődően a francia és német fél olyan fegyverzeti projektek elindításáról döntött, amelyek a 21. század új generációs európai védelmi képességének gerincét adhatják. A korábbi európai haditechnikai együttműködések vegyes eredményeiből³ és ezen új projektek komplexitásából kiindulva azonban joggal vonhatjuk kétségbe megvalósíthatóságukat. Tanulmányunkban azon kérdésekre keressük a választ, hogy mely tényezők határozzák meg a francia–német fegyverzeti együttműködést, különös tekintettel a jövő légi és szárazföldi rendszereire, milyen törésvonalakkal kell a feleknek szembesülnie, végezetül pedig, hogy az együttműködésnek milyen tágabb európai vonatkozásai vannak.

A francia–német védelmi együttműködésről szóló nemzetközi szakirodalom viszonylag gazdagnak mondható.⁴ Hazai téren bár a tágabb keretekről, így az európai stratégiai autonómiához,⁵ a CSDP-hez,⁶ a közös európai védelmi kezdeményezésekhez⁷ és az európai védelmi iparhoz⁸ bőséges szakirodalom áll rendelkezésre, azonban a francia–német együttműködésre,⁹ kifejezetten a védelmi aspektusok¹⁰ újabb fejleményeire¹¹ jóval kevesebb figyelem irányult. Tanulmányunk ezen űrt kívánja betölteni. Tekintettel a terjedelmi korlátokra, vizsgálatunk elsősorban a 2017 után elindított közös fegyverzeti programokra koncentrál, továbbá az európai uniós kezdeményezéseken belüli kooperációt érintőlegesen tárgyaljuk. Az alábbiakban a francia–német fegyverzeti együttműködés stratégiai szintjére fókuszálunk, az egyes fegyverrendszerek részletesebb ismertetésére nem térünk ki. Lévéen, hogy az FCAS francia–német kezdeményezésként indult, Spanyolország szerepét nem vizsgáljuk.

³ A témáról lásd bővebben Etl Alex (2017): *Európai védelmi ipar napjainkban*. *Szakmai Szemle*, 2, 24–37.

⁴ A teljesség igénye nélkül: Krotz, Ulrich – Wolf, Katharina (2018): Franco-German Defence and Security Cooperation. In Meijer, Hugo – Wyss, Marco (szerk.): *The Handbook of European Defence Policies and Armed Forces*. Oxford University Press, 440–458; Krotz, Ulrich (2015): *History and Foreign Policy in France and Germany*. Palgrave Macmillan; Deschaux-Dutard, Delphine (2019): *The French-German Military Cooperation and the Revival of European Defence After Brexit. Reality and Political Myth*. In *Peace, Security and Defence Cooperation in Post-Brexit Europe. Risks and Opportunities*. Springer, 53–77.

⁵ Szabolcs Laura (2020): *Európai stratégiai autonómia – A közös védelem alapjai és korlátjai*. *Nemzet és Biztonság*, 13(3), 15–35.

⁶ Molnár Anna (2018): *Az Európai Unió külkapcsolati rendszere és eszközei*. Budapest: Dialóg Campus; Türke András István – Besenyő János – Wagner Péter szerk. (2016): *Magyarország és a CSDP*. Budapest: Zrínyi.

⁷ Varga Gergely (2019): *Az európai biztonság- és védelempolitikai kezdeményezések értékelése Magyarország szempontjából (1.)*. *KKI Tanulmányok*, 2.; Varga Gergely – Nádudvari Anna (2019): *Az európai biztonság- és védelempolitikai kezdeményezések értékelése Magyarország szempontjából (2.)*. *KKI Tanulmányok*, 03.; Molnár Anna – Szabolcs Laura (2020): *Megerősített együttműködés, változó geometria*. *Hadtudomány*, 30(4), 77–106; Nádudvari Anna (2020): *Az európai védelmi kezdeményezések törésvonalai*. *Nemzet és Biztonság*, 13(1), 111–131.

⁸ Budavári Krisztina (2020): *A magyar védelmi ipar helyzete és fejlődési lehetőségei*. Magyar Hadtudományi Társaság.

⁹ Szemlér Tamás (2000): *Francia–német kapcsolatok az Európa-politika kulcskérdései tükrében a XXI. század küszöbén: Folyamatosság vagy változás?* Doktori (PhD-) értekezés. Budapesti Corvinus Egyetem Nemzetközi Kapcsolatok Doktori Iskola; Kiss J. László (2013): *Az Elysée-szerződés – Történelmi visszapillantás 50 év után*. *MKI-tanulmányok*, 7.; Zachar Péter Krisztián (2021): *A francia–német tandem és Európa jövője*. *Külgügyi Szemle*, 4.; Zachar Péter Krisztián (2020): *A francia–német tandem lehetőségei a Brexit után*. In Koudela Pál – Simándi Irén (szerk.): *Történelem, régio, politika. Tanulmányok Lőrinczné Bencze Edit születésnapjára*. Kodolányi János Egyetem – Alba Civitas Alapítvány, 94–101.

¹⁰ Fregán Beatrix (2006): *A Francia Köztársaság katonai stratégiája az európai védelem alakításában a hidegháborút követő időszakban*. Doktori (PhD-) értekezés. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola.

¹¹ Nádudvari Anna (2018): *A 2017-es francia stratégiai felülvizsgálat értékelése*. *Nemzet és Biztonság*, 11(3), 55–78; Lázár Zsolt: *A francia–német védelmi együttműködés dilemmái*. [online] 2020. 05. 07. Forrás: haborumveszete.hu [2022. 04. 11.]

Az európai fegyverzeti együttműködések vizsgálatának elméleti keretei

Az európai fegyverzeti együttműködések sajátosságaikból fakadóan megosztják a nemzetközi kapcsolatokkal foglalkozó szakirodalmat. A hagyományos realista elmélet követői alapvetően szkeptikusak voltak a fegyverzeti együttműködésekkel kapcsolatban. Állításuk szerint az anarchikus nemzetközi rendszer miatt az államok nem bízhatnak a hosszú távú együttműködésekben, ezért döntően önszegélyre, vagyis védelmi ipari önállóságra törekednek. Az újabb realista megközelítések szerint (Barry Posen, Seth Jones, Marc DeVore, Nora Kristine Stai) azonban a nemzetközi kapcsolatok rendszerszintű tényezői miatt (hidegháború vége, unipolaritás, majd multipolaritás) az európai államok a külső nagyhatalmakkal (leginkább Egyesült Államokkal, de újonnan Oroszországgal) szemben biztonságukat kívánják maximalizálni. Ezen új megközelítésben a fegyverzeti együttműködés az európai államok egyfajta belső egyensúlyozásaként értelmezhető, amellyel a külső fenyegetésekre reagálnak.¹² A liberális elmélet képviselői, mint például Andrew Moravcsik szerint a fegyverzeti együttműködések kimenetelét leginkább a hadiipari cégek befolyásolják, amelyek saját hasznuk növelésére, a költségek és a haszon, valamint a technológiai képességek és az exportpiaci részesedések számukra kedvező elosztására koncentrálnak.¹³

Politikai gazdaságtani kutatások azonban rávilágítottak arra, hogy a nagy elméletek nem képesek kielégítően megmagyarázni, hogy az európai védelmi ipari együttműködésekben mégis miért vannak jelen egyidejűleg az ellentétek és az együttműködések.¹⁴ Marc DeVore és Moritz Weiss a „kapitalizmus változatai” elméletből¹⁵ kiindulva arra következtettek, hogy az országok piaccgazdasági modelljei döntően meghatározzák védelmi ipari sajátosságaikat, így a fegyverzeti együttműködésekkel kapcsolatos magatartásukat is.¹⁶ Antonio Calcara ehhez hasonlóan úgy érvel, hogy az európai államok fegyverzeti együttműködésekben követett magatartását döntően befolyásolja, hogy védelmi ipari vállalkozásaik egyrészt állami vagy magán irányításúak-e, másrészt, hogy nagy vagy szűkebb hazai piaccal rendelkeznek. A szerző szerint a fegyverzeti együttműködések során az állami irányítású védelmi ipari vállalatokkal rendelkező országok (Franciaország, Olaszország) az állami és ipari csoportok szoros összefonódása miatt a vállalati érdekeket tartják szem

¹² DeVore, Marc – Stai, Nora Kristine (2019): *When Collaboration Works: High Politics and Realism's Renaissance in Arms Collaboration Studies*. *European Review of International Studies*, 6(2), Special Issue, 24, 30.

¹³ Moravcsik, Andrew (1993): *Armament Among Allies: European Weapons Collaboration, 1975–1985*. In Evans, Peter B. – Jacobson, Harold K. – Putnam, Robert D. (szerk.): *Double-Edged Diplomacy. International Bargaining and Domestic Politics*. University of California Press, 129–136.

¹⁴ Calcara, Antonio (2020): *European Defence Decision-Making. Dilemmas of Collaborative Arms Procurement*. Routledge, 21.

¹⁵ A Hall és Soskice által kialakított elemzési keret azt vizsgálta, hogy az intézményi sajátosságok miképpen befolyásolják a vállalkozások viselkedését. Alapvetően megkülönböztették a liberális piaccgazdaságokat (hagyományosan az angolszász országok) és a koordinált piaccgazdaságokat (például Németország, Japán, Hollandia, Svájc). Lásd Hall, Peter A. – Soskice, David (2001): *An Introduction to Varieties of Capitalism*. In Hall, Peter A. – Soskice, David (szerk.): *Varieties of Capitalism. The Institutional Foundations of Comparative Advantage*. Oxford University Press, 9–21.

¹⁶ DeVore, Marc R. – Weiss, Moritz (2014): *Who's in the Cockpit? The Political Economy of Collaborative Aircraft Decisions*. *Review of International Political Economy*, 21(2), 497–533.

előtt, míg a magán irányítású védelmi ipari vállalatokkal rendelkező országok számára (például Nagy-Britannia, Németország, Spanyolország) sokkal inkább a politikai, makro-ökonómiai vagy katonai szempontok élveznek prioritást. Továbbá, a nagy hazai piacú védelmi iparok, amelyek a teljes fegyverzeti spektrumot képesek lefedni és magas védelmi költségvetésük van (például a francia), a technológiai fölényük megtartásában indokoltak. A szűkebb hazai piacú védelmi iparok, amelyek egy-egy képességre specializálódtak (például a német és a spanyol) azon együttműködésekben érdekeltek, ahol jelentős technológiai transzferre tehetnek szert.¹⁷

A fegyverzeti együttműködések vizsgálatához szükségesnek tartjuk a stratégiai kultúrák vizsgálatát is, mivel segítségével választ kaphatunk arra, hogy miért különböznek az új generációs fegyverrendszerekkel kapcsolatos francia és német álláspontok. Heiko Biehl és szerzőtársai a stratégiai kultúrát közös meggyőződések, normák és eszmék együttesének írják le, amelyek a biztonság- és védelempolitikában bizonyos elvárásokat támasztanak egy közösség preferenciáival és cselekményeivel szemben. A stratégiai kultúrák vizsgálatát ennek megfelelően négy szempont szerint végezték: ezek a nemzetközi ambíció (vagyis az ország nemzetközi biztonságban betöltött szerepéről alkotott nézetei), a külpolitikai orientáció (vagyis a külpolitika európai vagy transzatlanti orientációja), a katonai erő alkalmazása és a védelempolitikai döntéshozatal.¹⁸ Elemzésünkben mi is eme szempontokat vesszük alapul.

A fenti elméleti keret alapján a francia–német fegyverzeti együttműködést az alábbi hipotézisek mentén vizsgáljuk: feltételezzük, hogy az FCAS- és MGCS-programokkal kapcsolatos francia és német álláspontot döntően meghatározza a) egyrészt stratégiai kultúrájuk; b) másrészt védelmi ipari sajátosságaik. Hipotézisünk vizsgálatához a szakirodalomból, stratégiai dokumentumokból és sajtóhírekből elérhető nyílt információk alapján elemezzük, hogyan jelennek meg a stratégiai kultúrabeli és ipari tényezők az FCAS- és MGCS-programokban. E kérdések vizsgálatához a források vizsgálatán felül félig strukturált mélyinterjút készítettünk Maróth Gáspár nemzeti fegyverzeti igazgatóval, védelempolitikáért és védelmi fejlesztésekért felelős államtitkárral. Fontos megjegyeznünk, hogy a vizsgált programok korai fázisban járnak. A kevés rendelkezésre álló információ miatt nem ismerhetjük meg teljesen a politikai döntéshozók és a vállalati vezetők szempontjait, ebből kifolyólag a rendszerszintű tényezőket, tendenciákat vizsgáljuk. A programok jövőjére vonatkozóan nem kívánunk messzemenő következtetésekbe bocsátkozni.

¹⁷ Calcara 2020: 25–32.

¹⁸ Biehl, Heiko – Giegerich, Bastian – Jonas, Alexandra (2013): Introduction. In Biehl, Heiko – Giegerich, Bastian – Jonas, Alexandra (szerk.): *Strategic Cultures in Europe. Security and Defence Policies Across the Continent*. Springer VS, 12; Ugyanezen elemzési szempontokat követte hazai téren: Csiki Tamás (2017): *A kelet-közép-európai államok védelmi együttműködési törekvései, 2008–2016*. Doktori (PhD-) értekezés. Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola, 19.

A francia–német fegyverzeti együttműködés jellemzői és aktuális súlypontjai

A francia–német fegyverzeti kooperáció kétségkívül a francia–német tandem egyik sikertörténetének mondható.¹⁹ Már az 1963-as Elysée-szerződésben a felek vállalták, hogy előmozdítják a fegyverzeti együttműködéseket. Ennek eredménye lett kezdetben a Transall C-160-as szállító repülőgép, az 1970-es években a MILAN és a HOT páncéltörőrakéták, a ROLAND rakétaelhárító rendszerek, majd a nyolcvanas, kilencvenes és kétezres években az Alpha Jet könnyű vadászgép, a Tiger többcélú harci helikopter, az NH 90 szállító helikopter, illetve az A400M katonai szállító repülőgép. Ugyanakkor egyes ambiciózus projektek kudarcra végződtek, így többek között az 1963-as, illetve az 1983-as közös harckocsi programok, valamint Franciaország a Tornado és a Eurofighter program fejlesztéséből is kilépett. A Bundestag 2018-as összegzése szerint a 34 közös programból (nem számítva a jövőbeli projekteket) csak 9 bukott meg, igaz, 25 program a tervezettnél magasabb költséggel valósult meg.²⁰

A francia–német fegyverzeti együttműködés két legfontosabb aktuális projektje a jövő légi harci rendszer (Future Combat Air System, FCAS) és a szárazföldi harci rendszer (Main Ground Combat System, MGCS). E projektek elindításáról a francia–német miniszteri tanács 2017 júliusában döntött.²¹ Az FCAS-hoz 2019 februárjában Spanyolország is csatlakozott.²² Fontos kiemelni, hogy az FCAS és az MGCS több mint egy új generációs vadászgép és harckocsi. Valójában fegyverrendszerek rendszerét (*system of systems*) alkotják, amelyek központi elemét egy olyan rendkívül fejlett szenzorokkal és mesterséges intelligenciával ellátott haditechnikai eszköz adja, amely felhőrendszerrel valós idejű összeköttetésben áll autonóm pilóta nélküli eszközökkel (akár drónrajokkal), illetve összeköthető más, már hadrendben álló fegyverrendszerekkel. A központi haditechnikai eszköz az FCAS esetében egy hatodik generációs vadászgép (Next Generation Fighter, röviden NGF), amely a felhőrendszerrel és a pilóta nélküli eszközökkel együttesen alkotja a következő generációs fegyverrendszert (Next Generation Weapon System, NGWS)

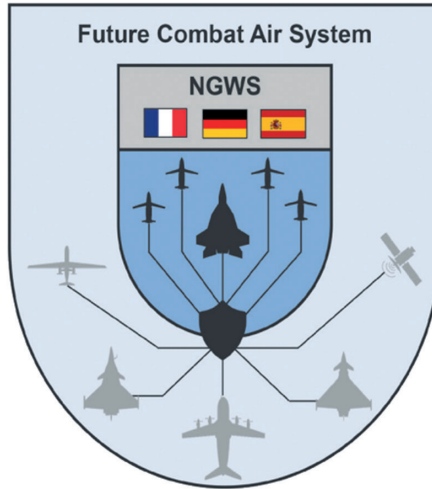
¹⁹ Érdemes hozzátenni, hogy a francia–német tandem nem pusztán fegyverzeti projektekből ért el sikereket. Többek között hozzájárult az európai védelmi ipari konszolidációhoz olyan hadiipari vállalatok létrehozásával, mint az MBDA, az EADS, vagyis a mai Airbus Group, amelyek napjainkban a világ vezető fegyvergyártói közé tartoznak. Továbbá Franciaország és Németország együttesen szorgalmazták az európai fegyverzeti együttműködéseket elősegítő intézmények létrehozását, mint a Független Európai Program Csoport, a Nyugat-európai Fegyverzeti Csoport, a Közös Fegyverkezési Együttműködési Szervezet és az Európai Védelmi Ügynökség. Bővebben lásd Krotz–Wolf 2018: 444.

²⁰ Puhl, Detlef: *Deutsch-Französische Rüstungszusammenarbeit? Ein Ding der Unmöglichkeit?* [online], 2020. Forrás: ifri.org [2022. 06. 24.] 7–8; Wissenschaftliche Dienste, Deutscher Bundestag: *Die deutsch-französische Rüstungscooperation*. [online], 2018. Forrás: bundestag.de [2022. 06. 24.] 7–32.

²¹ Hopher, Tim – Thomas, Leigh: *France and Germany to Develop New European Fighter Jet*. [online], 2017. 07. 13. Forrás: reuters.com [2022. 04. 19.].

²² *Spain Joins France, Germany on New Combat Fighter*. [online], 2019. 02. 11. Forrás: france24.com [2022. 04. 19.].

(1. ábra). Az MGCS magját egy új generációs harckocsi adja, amely hasonló módon lenne összekötve más harci járművekkel.²³

1. ábra: Future Combat Air System

Forrás: Bundesverband der Deutschen Luft- und Raumfahrtindustrie e. V.: Das Future Combat Air System. Übersicht. [online], 2021. Forrás: bdli.de [2022. 04. 20.] 3.

Míg az FCAS vadászgépének 2040-re, addig az MGCS harckocsinak 2035-re kell hadrendbe állnia. Az FCAS politikai vezető nemzete Franciaország, a három ország nevében a Direction générale de l'armement (röviden DGA), vagyis a francia állami beszerzési ügynökség szerződik a vállalatokkal.²⁴ A projektben összesen hat vállalat vesz részt, kiemelten francia oldalon a Dassault és a Safran, illetve német és spanyol oldalon az Airbus és az Indra Sistemas. Az MGCS esetében mindössze 3 vállalat vesz részt, a francia Nexter és a német Krauss-Maffei Wegmann közös leányvállalata, a KNDS, illetve a német Rheinmetall. A politikai vezető nemzet Németország, a francia és német állam nevében a Bundeswehr Felszerelésért, Információtechnológiáért és Szolgáltatási Támogatásért felelős Szövetségi Hivatala (Bundesamt für Ausrüstung, Informationstechnik und Nutzung der Bundeswehr, röviden BAAINBw) szerződik a gyártókkal.²⁵

A projektek stratégiai jelentőségét adja, hogy a részes államok, különösen a gyengébb gazdasággal rendelkező Franciaország és Spanyolország, egyenként aligha lennének

²³ Vogel, Dominic: *Future Combat Air System: Too Big to Fail*. [online], 2020. 12. Forrás: swp-berlin.de [2022. 06. 24.] 1–2; Le Gleut, Ronan–Conway-Mouret, Hélène: *Information Report drawn up on behalf of the Foreign Affairs, Defence and Armed Forces Committee (1) on the Future Combat Air System (FCAS)*. [online], 2020. 07. 15. Forrás: senat.fr [2022. 04. 20.] 26–27; Pronk, Danny – Zandee, Dick – Stoetman, Adája: *Identity, Industry and Interoperability. The Drivers of European Armaments Collaboration*. [online], 2022. 01. Forrás: clingendael.org [2022. 04. 22.] 31.

²⁴ Le Gleut – Conway-Mouret 2020: 43.

²⁵ Bonsignore, Ezio (2020): Germany. In Marrone, Alessandro – Sabatino, Ester (szerk.): *Main Battle Tanks, Europe and the Implications for Italy*. Istituto Affari Internazionali, 65.

képesek önálló finanszírozásukra napjaink kiszámíthatatlan gazdasági helyzetében.²⁶ Az FCAS költségei a becslések szerint elérhetik a 100 milliárd eurót, az MGCS pedig csak 2024-ig 1,5 milliárd euró lehet.²⁷ Komoly kihívást jelent, hogy a költségek folyamatosan emelkednek (az MGCS esetében a német védelmi minisztérium szerint átlagosan több mint 30%-os a becsült költségemelkedés), időbeli elhúzóadásuk viszont valószínűsíthető. További súlyos kockázatot jelent az európai hadiipari vállalatok számára, ha az Európai Unió környezetvédelmi és fenntarthatósági (Environmental, Social, Governance, röviden ESG²⁸) befektetési kritériumai lehetetlenné tenné számukra, hogy együttműködjenek a pénzügyi intézetekkel.²⁹

Fontos hangsúlyozni, hogy az FCAS és az MGCS nem pusztán új katonai képességeket hivatottak teremteni, hanem kiemelt szimbolikus és politikai jelentőségük is van. E programok nemcsak elmélyíthetik a francia–német együttműködést, hanem az európai védelmi integráció úttörői is lehetnek, amelyekbe a későbbiekben további európai partnerek is becsatlakozhatnak, így demonstrálva a közös akaratot egy stratégiailag önálló Európa létrehozása iránt. Kudarcuk ellenben jelentős hitelvesztést jelentene az európai védelmi integráció számára is.³⁰

A stratégiai kultúrák szerepe

A francia–német védelmi ipari együttműködés kapcsán a szakértők, védelempolitikai és hadiipari szereplők egyaránt kiemelik az alapvető kulturális különbségeket.³¹ E különbségek gyakran a mai napig ugyanazok, amelyek a hidegháborús években is felmerültek.

²⁶ Bár a Dassault vezetője az FCAS alternatívájaként felvetette az önálló fejlesztést, a francia szakértők és parlamenti képviselők is egyetértenek abban, hogy az FCAS önálló kifejlesztése összeroppantaná a francia költségvetést, különösen, ha figyelembe vesszük, hogy a francia államadósság 20 éves rekordmagassággal a bruttó hazai termék 112%-át teszi ki. A spanyol államadósság a bruttó hazai termék 121%-a, ezzel szintén az egyik legmagasabb az Európai Unióban, ráadásul védelmi költségvetése a GDP mindössze 1,3%-át teszi ki. Az orosz–ukrán háború hatására továbbá a német gazdasági növekedés is lelassult. Lásd Noll, Andreas: *FCAS: Nervenkrieg um europäischen Kampfjet*. [online], 2021. 04. 25. Forrás: dw.com [2022. 04. 20.]; Eurostat: *Third Quarter of 2021. Government Debt down to 97.7% of GDP in Euro Area*. [online], 2022. 01. 21. Forrás: ec.europa.eu [2022. 04. 20.]; *Defence Expenditure of NATO Countries (2014–2021)*. [online], 2022. 03. 21. Forrás: nato.int [2022. 04. 20.]; ifo Insitute: *ifo Economic Forecast Spring 2022: Consequences of the Russian-Ukrainian War Slow the German Economy*. [online] 2022. 03. 22. Forrás: ifo.de [2022. 04. 20.].

²⁷ Jouppi, Matthew: *Program Dossier: Future Combat Air System*. 2022. 01. 26. Forrás: aviationweek.com [2022. 04. 20.]; Pronk–Zandee–Stoetmann 2022: 32.

²⁸ Az Európai Unió Zöld Megállapodás céljainak elérése érdekében született meg 2020 júliusában az EU Taxonómia-rendelete, amely a piaci szereplők (beleértve a pénzügyi intézményeket) befektetéseihez szabályozói kereteket kíván létrehozni a környezeti és fenntarthatósági szempontoknak megfelelő tevékenységek azonosítására. A fenntartható finanszírozásról szóló vitákban a védelmi ipar tevékenységét egyre inkább nem tartják összeegyeztethetőnek a kritériumokkal. Az orosz–ukrán háború miatt ugyanakkor megerősödni látszik a védelmi ipar támogatottsága is. Lásd Jessop, Simon – Wilkes, Tommy – Hepher, Tim: *Defence Firms Ramp up Pitch to Exit Sustainability Wilderness*. [online], 2022. 03. 14. Forrás: reuters.com [2022. 06. 03.].

²⁹ *No Sustainability without a Defence and Security Industry*. [online], 2021. 03. Forrás: bds.eu [2022. 06. 03.]; *Interjú Maróth Gáspár kormánybiztossal 2022. március 31.*

³⁰ *Le Pen vs. Macron: European Defense Affairs Hang in the Balance Amid French Election*. [online], 2022. 04. 22. Forrás: warblog.org [2022. 04. 20.].

³¹ *Interjú Maróth Gáspár kormánybiztossal 2022. március 31.*; Maulny, Jean-Pierre – Mölling, Christian: *Consent, Dissent, Misunderstandings. The Problem Landscape of Franco-German Defense Industrial Cooperation*. [online], 2020. 01. Forrás: iris-france.org [2022. 05. 22.] 10; Puhl 2020: 21.

Ami a nemzetközi ambíciókat illeti, Franciaország és Németország között alapvető különbség, hogy míg Franciaország nagyhatalmi érdekeit és a nemzeti, illetve európai stratégiai autonómiát, addig Németország a multilaterális kereteket és a minél szélesebb nemzetközi együttműködést tartja szem előtt.³² Nagyhatalmi ambícióiból fakadóan Franciaország számára az önálló védelmi ipar fenntartása (különösen a fő fegyverrendszerek esetében) kulcsfontosságú.³³ Bár Németország is törekszik a védelmi iparban az egyes kulcs technológiák³⁴ megőrzésére, azonban soha nem törekedett a teljes nemzeti védelmi ipari autonómiára.³⁵ Az európai országok mellett szoros együttműködést alakított ki például az amerikai és az izraeli védelmi iparral is, ezáltal sokkal inkább egyfajta kiegyensúlyozó szerepet tölt be az európai és európain kívüli védelmi iparok közötti kooperációban.³⁶

Franciaország számára a jövő harci rendszerek kulcsfontosságúak az európai stratégiai autonómiához. Egy 2020-as francia szenátusi jelentés az FCAS kapcsán kihangsúlyozza, hogy az új fegyverrendszer révén Európa csökkentheti az amerikai technológiától való függőségét.³⁷ Franciaország az Egyesült Államokkal való fegyverzeti kooperációt mindig is igyekezett minimálisra csökkenteni.³⁸ Fontos azonban kiemelni, hogy francia értelmezésben az európai stratégiai autonómia valójában a francia nemzeti érdekek érvényesítésére szolgál, így a francia–német védelmi ipari együttműködést is nemzeti érdekeknek kívánja alárendelni. Ezzel szemben Németország megközelítése pragmatikusabbnak mondható, az európai védelem megerősítését szélesebb nemzetközi összefogásban képzelel el, ideértve a NATO-t is. A francia és német fél tehát eltérően értelmezi az európai stratégiai autonómia fogalmát: míg a macroni Franciaország De Gaulle vízióját követve egy Egyesült Államoktól független európai védelmet képzel el, addig Németország továbbra is a NATO európai pillérének megerősítését kívánja. Utóbbi jól mutatja Ursula von der Leyen nyilatkozata az Európai Védelmi Alapot és a PESCO-t érő kritikáról: az európaiak „azt teszik, amit amerikai barátaink évek óta követelnek tőlünk. Feladatunk, hogy meggyőzzük szövetségeseinket arról, hogy a NATO csak profitálni fog az Európai Védelmi Unió létrehozását célzó törekvésekből”.³⁹ Ezen elképzelések a fegyverzeti kérdésekre is kihatnak, hiszen nem mindegy, hogy Párizs és Berlin milyen más országokkal hajlandó

³² Major, Claudia – Mölling, Christian – Höltmann, Gesine: *The Future of the French-German Axis and its Implications for European Security and Defence*. [online], 2018. Forrás: ui.se [2022. 05. 29.] 5–6.

³³ Ezen elvhez a francia politikai szereplők olyannyira ragaszkodnak, hogy hajlamosak még a haderő preferenciáival is szembe menni. Lásd Krotz 2015: 115.

³⁴ A szövetségi kormány 2020-as védelmi ipari stratégiája szerint ezek a következők: védelem, szenzorok, mesterséges intelligencia, biztonsági információtechnológiai és kommunikációs technológiák, elektronikai hadviselés, páncélozott harcjárművek, hálózatos műveleti vezetés, felszíni és felszín alatti hajóépítés. Lásd Die Bundesregierung: *Strategiepapier der Bundesregierung zur Stärkung der Sicherheits- und Verteidigungsindustrie*. [online] Forrás: bmw.de [2022. 05. 29.] 3.

³⁵ Krotz 2015: 117.

³⁶ *Interjú Maróth Gáspár kormánybiztossal 2022. március 31.*

³⁷ Le Gleut – Conway-Mouret 2020: 22.

³⁸ Sylvie Matelly: *Armament and Transatlantic Relationships. The French Perspective*. [online], 2019. 10. Forrás: iris-france.org [2022. 06. 24.] 4.

³⁹ Chazan, Guy – Peel, Michael: *US Warns Against European Joint Military Project*. [online], 2019. 05. 19. Forrás: ft.com [2022. 06. 24.].

a jövőben együttműködni, és milyen technológiákat hajlandó integrálni a jövő fegyverrendszereibe.⁴⁰

A katonai erő alkalmazásához, így a fegyverzeti kérdésekhez szintén különbözőképpen viszonyulnak a francia és német politikai elitiek. Míg Franciaországban a haderő és a katonai eszközök alkalmazása a hatalmas politika bevett eszköze,⁴¹ addig Németországban a terhes történelmi múlt miatt alapvetően a szkepticizmus jellemző. Szemléletes példa, hogy Németországban a felfegyverzett drónok beszerzéséről szóló 2022. márciusi döntést közel 10 éves politikai vita előzte meg.⁴² Továbbá Németországban az FCAS etikai kérdéseinek vizsgálatához az Airbus és a Fraunhofer Intézet együttműködésével egy szakértői bizottság is létrejött.⁴³ Az eltérő német és francia stratégiai gondolkodás a haderők feladataiban és a fegyverrendszerekkel szembeni követelményekben is megmutatkozik. A nagyhatalmi ambíciókból fakadóan a francia védelempolitika alapvetően a teljes spektrumú haderő fenntartását tartja szükségesnek, amelynek képesnek kell lennie a nukleáris elrettentésre is.⁴⁴ A Bundeswehr ezzel szemben alapvetően kollektív védelmi haderő, mélyen integrált a NATO katonai struktúrájába, feladatai, doktrínái a többnemzeti keretekben való együttműködéshez igazodnak. Franciaországgal ellentétben Németország lemondott a nukleáris fegyverek gyártásáról, aktívan támogatja a nemzetközi nukleáris fegyverzetellenőrzési és leszerelési kezdeményezéseket. Eme jellemzők markánsan jelentkeznek a jövő légi harci rendszereivel szembeni elvárásokban. Franciaország szerint a vadászgép a program legfontosabb eleme, a klasszikus légi műveleteken felül képesnek kell lennie a francia nukleáris fegyverek bevetésére is. Németország viszont a felhőrendszert tartja prioritásnak, amely megkönnyítené az európai haderők együttműködését.⁴⁵ A nukleáris képességet viszont nem tekinti prioritásnak, bár továbbra is részt vesz a NATO nukleárisfegyvermegosztásában. Német oldalon az NGF és a NATO nukleárisfegyver-megosztás kapcsolata még nem eldöntött kérdés.⁴⁶

A stratégiai kultúrabeli különbségek a védelmi iparhoz és fegyverexportokhoz való viszonyban is jelentkeznek. Franciaország számára a védelmi ipar és a fegyverexportok a nagyhatalmi külpolitika és a nemzetgazdaság szerves részét képezik, így aktív állami

⁴⁰ A francia–német fegyverzeti programokban többször is nézeteltérést okozott, hogy a francia fél exportpolitikai szempontok miatt mindenképpen el akarta kerülni az amerikai komponensek beépítését, így például az 1983-ban megbukott közös harckocsi vagy a Eurocopter tárgyalásai alatt. Lásd Moravcsik 1993: 146, 151.

⁴¹ Gazdag Ferenc (2022): Franciaország 2021 – Egy középhatalom globális ambíciókkal. In Csicsmann László – Kemenszky Ágnes (szerk.): *A nemzetközi rendszer a 21. század elején. Tanulmányok Rostoványi Zsolt 70. születésnapja alkalmából*. Budapest: Budapesti Corvinus Egyetem, 107.

⁴² Schörnig, Niklas: *Die Heron wird bewaffnet: Mehr als 10 Jahre #Drohnendebatte finden ihr Ende*. [online] 2022. 04. 06. Forrás: blog.prif.org [2022. 04. 26.].

⁴³ Keisinger, Florian – Koch, Wolfgang: *Mission*. Forrás: fcas-forum.eu [2022. 04. 26.].

⁴⁴ République Française: *Defence and National Security Strategic Review 2017*. [online], 2017. 10. Forrás: espas.secure.europarl.eu [2022. 04. 23.] 63.

⁴⁵ Le Gleut – Conway-Mouret 2020: 10–11.

⁴⁶ Az e célra szolgáló amerikai F-35-ös gépek vásárlása nem feltétlenül zárja ki az NGF-gépek beszerzését is, lévén, hogy azok a Eurofighteret is leválthatják, azonban egy rendszerbe való integrálásuk akadályokba ütközhet. Az NGF amerikai nukleáris fegyverekkel való felszerelése egyébként is kétséges, mivel ahhoz az Egyesült Államok engedélye és egyben hozzájárulása szükséges az NGF technológiájához, amely Franciaország ellenállását válthatja ki. Lásd Mölling, Christian – Brauß, Heinrich: *Der Tornado-Komplex. Zielkonflikte & Lösungsoptionen für den neuen deutschen Jagdbomber*. [online], 2020. 02. 02. Forrás: dgap.org [2022. 04. 23.] 8.

támogatást élveznek.⁴⁷ A korábbi fegyverzeti együttműködéseknel nem egyszer vezetett politikai feszültségekhez, hogy Franciaország könnyebb, olcsóbb, exportra alkalmasabb harcjárművet akart kifejleszteni.⁴⁸ A pacifista beállítottság miatt Németországban viszont a fegyverexportok morálisan, etikailag erősen vitatottak, a támadófegyverek exportja EU-n és NATO-n kívüli országokba csak kivételes esetben engedélyezett.⁴⁹ Ezen eltérő szempontok jellemzően a közösen gyártott haditechnikai eszközök exportjánál okoznak politikai feszültségeket. Bár az 1972-es Schmidt–Debré-szerződéssel a francia és német fél már megegyezett arról, hogy nem akadályozzák a harmadik országokba irányuló, közösen gyártott eszközök exportját, a szerződés egyik oldal felől sem élvezett egyértelmű támogatást.⁵⁰ 2019-ben a Szaúd-Arábia ellen bevezetett embargó során a francia nagykövetség megbízhatatlansággal vádolta Németországot, amely közösen gyártott haditechnikai eszközök exportját is blokkolta.⁵¹ A két ország az aacheni szerződés rendelkezését követve 2019 októberében végül megállapodott, hogy nem blokkolják egymás fegyverexportját, amennyiben annak komponensei kevesebb mint 20%-a saját gyártású.⁵² A megállapodás azonban számos halált okozó fegyverre, illetve azok komponenseire (például tüzérségi eszközök, harckocsialvázak és -toronyok, hajtóművek) nem vonatkozik.⁵³ A megállapodás értelmében a kétes esetekre állandó bizottságot állítanak fel. E kérdés tehát nyitott marad, így a programok jövője szempontjából továbbra is bizonytalanságot jelent.

A fegyverzeti együttműködések befolyásolják a védelempolitikai döntéshozatalban jelentkező különbségek. Franciaországban a fegyverzeti programokról szóló döntésekben meghatározó szerepe van az elnöknek, a döntéshozatal tehát centralizált, amely gyors és hirtelen döntéseket eredményezhet. Németországban ezzel szemben a Bundestag szerepe a meghatározó, amelynek jóváhagyása szükséges minden 25 millió eurónál nagyobb értékű fegyverzeti programhoz, következésképpen az FCAS és MGCS egyes fázisainak forrásait is jóvá kell hagynia.⁵⁴ Franciaországban a nemzetgyűlés nem rendelkezik ilyen jogkörrel. A francia tisztviselők szerint a német döntéshozatal ebből kifolyólag nehézkes,

⁴⁷ République Française 2017: 218; Krotz 2015: 121, 157.

⁴⁸ Klasszikus példa a Tiger helikopter. Míg Nyugat-Németországban robusztus, többcélú harci helikoptert terveztek volna a szovjet páncélosok elhárítására, addig a francia szakemberek egy olcsóbb, könnyű szerkezetű, fejlődő országoknak könnyebben eladható eszközt terveztek volna. Ugyanígy az 1977–1983 között tervezés alatt álló francia–német harckocsinál a franciák könnyebb, sivatagi terepre alkalmasabb harckocsit, a németek pedig egy NATO-országoknak eladható, erős páncélvédettségű harckocsit szerettek volna. Utóbbi projekt nem is valósult meg. Lásd Moravcsik 1993: 138, 148.

⁴⁹ Lásd bővebben Speck Gyula (2018): A német külpolitika hangsúlyváltásai – Németország fegyverexport-politikája 2013–2017 között. *Nemzet és Biztonság*, 11(4), 94–125.

⁵⁰ Példának okáért az egyezményt a francia nemzetgyűlés védelmi bizottsága 2000-ben jogilag nem kötelező érvényűnek mondta ki, mivel a szerződés nem volt nyilvános. Lásd Wissenschaftliche Dienste, Deutscher Bundestag: *Kurzinformation. Das Schmidt-Debré-Abkommen*. [online], 2018. 09. 11. Forrás: bundestag.de [2022. 04. 26.].

⁵¹ Descôtes, Anne-Marie: *Vom „German-free“ zum gegenseitigen Vertrauen*. [online], 2019. Forrás: baks.bund.de [2022. 04. 26.].

⁵² Puhl 2020: 15.

⁵³ Légifrance: *Décret n° 2019-1168 du 13 novembre 2019 portant publication de l'accord sous forme d'échange de lettres entre le Gouvernement de la République française et le Gouvernement de la République fédérale d'Allemagne relatif au contrôle des exportations en matière de défense (ensemble une annexe), signées à Paris le 23 octobre 2019 (1)*. [online], Forrás: légifrance.gouv.fr [2022. 04. 26.] 2–3. cikkely melléklete.

⁵⁴ Maulny–Mölling 2020: 8–9.

kiszámíthatatlan és késedelmeket okozhat.⁵⁵ Hozzáteszük, ezen kritika nem alaptalan: az A400M szállítógép esetében két évbe telt, mire a Bundestag jóváhagyta a pénzügyi hozzájárulást.⁵⁶ Nyilvánvaló, hogy a mindenkori belpolitikai viszonyok is befolyásolhatják az FCAS és az MGCS jövőjét. A német oldalon kulcsfontosságú a parlamenti többség, francia oldalon pedig az elnök támogatása. A programok megvalósításához tehát mindkét oldalon szükség van szilárd politikai elköteleződésre.

Védelmi ipari sajátosságok

A német és a francia védelmi ipar struktúrája és államhoz való viszonya alapvetően különbözik egymástól. Calcara kategóriái szerint Franciaország védelmi ipari vállalatai állami, Németországé pedig magán irányításúak. Franciaországban az etatista iparpolitikából kifolyólag a védelmi ipar nagymértékben állami irányítás alatt áll. Az állami befektetések közel háromnegyede a védelmi minisztériumtól származik. Bár az állami tulajdonrész jelentősen csökkent az 1980–1990-es években, azonban az állam továbbra is meghatározó részvénytulajdonos, így például a Nexter részvényeinek 100, a Safran részvényeinek 13, a Thales részvényeinek 26, az Airbus részvényeinek pedig 11%-át birtokolja.⁵⁷ A részvényeken felül az állam megállapodások és törvények értelmében a stratégiai jelentőségű hadiipari vállalatokban bizonyos előjogokkal és vétőjogokkal rendelkezik. Így például egy 1986-os privatizációs törvény értelmében az államnak joga van megakadályozni, hogy a Thales eladja stratégiai fontosságú tulajdonait külföldi csoportoknak. Másik példa, hogy az Airbus Group köteles konzultálni a francia állammal a Dassault-t érintő döntésekben. A francia védelmi ipari döntéseket mégsem kizárólag az állam befolyásolja. Sokkal inkább beszélhetünk a magán és állami érdekcsoportok összefonódásáról, kölcsönös függőségéről, amely leginkább annak köszönhető, hogy a fegyverzeti ügyek az állami beszerzési ügynökség, a DGA kezében összpontosulnak. A DGA-nak hagyományosan rendkívül szoros kapcsolatai vannak a védelmi iparral, lévén, hogy a DGA fegyverzeti mérnökei ugyanazon elitiskolákban végeznek, mint a francia hadiipari cégek vezetői.⁵⁸ A DGA és a vállalatok között jellemző a kölcsönös munkaerőmozgás, így például a Dassault több vezetője is korábban a DGA-ban dolgozott. Ebből kifolyólag szorosak a DGA és a vállalatok közötti informális kapcsolatok, ami gyors információcserét és egyben gyorsabb döntéshozatalt is eredményez.⁵⁹ Franciaországban összességében egy hadiipari elitről beszélhetünk, amely a teljes beszerzési folyamatot ellenőrzése alatt tudja tartani, így a francia fegyverzeti politikai döntéseket döntően a hadiipari érdekek mozgatják. Ez tisztán látható volt például a Tornado projekt esetében, amikor a DMA (a DGA elődszervezete) és a hadiipari képviselők együttesen győzték meg Giscard d'Estaing-et, hogy Franciaország lépjen

⁵⁵ Maulny–Mölling 2020: 8–9.

⁵⁶ Darnis, Jean-Pierre et al.: *Lessons Learned from European Defence Equipment Programmes*. [online], 2007. Forrás: iss.europa.eu [2023. 04. 25.] 22.

⁵⁷ Pannier, Alice – Schmitt, Olivier (2021): *French Defence Policy Since the End of the Cold War*. Routledge 82, 86.

⁵⁸ A Eurofighter programról szóló tárgyalások idején például Emile Blanc volt a DGA vezetője, aki közeli személyes kapcsolatot ápolt Serge Dassaulttal, a Dassault vezérigazgatójával, lévén, hogy korábban együtt végeztek az École Polytechnique mérnöki főiskolában. Lásd Calcara 2020: 92.

⁵⁹ Calcara 2020: 45–48.; Maulny–Mölling 2020: 17.

ki a projektből, és helyette a Rafale 2000-et fejlesszék ki. Hasonlóképpen a Eurofighter-tárgyalások folyamán a DGA vezette francia részről a tárgyalásokat, amely a francia légiipari érdekeket szolgálva szándékosan teljesíthetetlen feltételeket kínált a brit partnernek, így Franciaország ebben a projektben sem vett részt.⁶⁰ Következésképpen a közös európai fegyverzeti programok csak akkor tudnak megvalósulni, ha a francia hadiipari elit is támogatja azokat.⁶¹

Lévéen, hogy a fegyverzeti kérdések Németországban érzékeny témának számítanak a mai napig, a katonaság feletti erős civil kontroll miatt a politika elsőbbséget élvez a katonai szempontokkal szemben. Nem véletlen, hogy a BAANBw a védelmi minisztériumnak alárendelt civil szervezet. Másik fontos sajátosság, hogy a német védelmi ipar döntően magántulajdonban van, a német állam jellemzően nem részvényes, így a védelmi ipar és az állam erősen elválasztott egymástól. A védelmi minisztérium alapvetően arra törekszik, hogy csökkentse a katonai és vállalati szereplők befolyását a fegyverzetpolitikára. Az állami és vállalati szervezetek között nem jellemző az összefonódás.⁶² Németországban a beszerzési folyamatban a BAANBw-n kívül számos szereplő, így a védelmi és gazdasági minisztérium, illetve az ipari érdekcsoportok is részt vesznek.⁶³ További jellemző, hogy a német beszerzési politika a szerződéseket versenyeztetés útján osztja ki pályázati eljárás keretében, hogy a beszerzési folyamat a lehető legátláthatóbb legyen.⁶⁴ Mindennek ellenére a szövetségi kormánynak számottevő befolyása van a nagyobb vállalatok stratégiai menedzsmenti döntéseire,⁶⁵ továbbá a vállalatok függenek a kormányzati beszerzési és fegyverexport-politikától, illetve a parlamenti képviselők támogatásától.⁶⁶ Bár az állami jelenlét nem elhanyagolható, a franciával ellentétben a német állam és a védelmi ipar kapcsolatára a távolságtartás jellemző, az állam inkább egyfajta koordinátori szerepet tölt be, illetve a technológiák védelmére fókuszál és nem a fő vállalatok közvetlen irányítására.⁶⁷ A német védelmi iparral kapcsolatos dilemmákat épp az okozza, hogy az állam és a védelmi ipar közötti kapcsolat jellege lényegében nem különbözik a többi iparággal való kapcsolattól, szakértői körökben nem véletlenül hiányolják a stratégiai megközelítést.⁶⁸ E jellemzőkből fakad, hogy a fegyverzeti együttműködésekben való német részvételt nem döntően a védelmi ipari érdekek vezérlik. Az NH90 helikopter esetében a német

⁶⁰ DeVore–Weiss 2014: 517, 521.

⁶¹ Fescharek, Nicholas – Süß, Jeanette: *Franco-German Defence Cooperation*. [online], 2021. 07. 20. Forrás: freiheit.org [2022. 05. 26.].

⁶² Calcara 2020: 48–50.

⁶³ Vogel 2020: 4.

⁶⁴ Calcara 2020: 49.

⁶⁵ Ez leginkább abban nyilvánul meg, hogy a külkereskedelmi törvény előírja a külföldi vállalatok számára, hogy be kell jegyeztetniük érdekltségüket, ha egy védelmi vállalatban több mint 25%-os részesedést kívánnak szerezni. A Szövetségi Gazdasági és Energiaügyi Minisztériumnak joga van az akvizíciót vagy a fúziót megakadályozni. Klasszikus példa erre, amikor a német kormány 2012-ben megakadályozta a BAE Systems és az EADS egyesülését. Lásd Brzoska, Michael (2020): Germany. In *The Economics of the Global Defence Industry*. Routledge, 205.

⁶⁶ Brzoska 2020: 204–205.

⁶⁷ Darnis et. al. 2007: 24.

⁶⁸ Calcara 2020: 51.

politikusok nem akarták mindenáron a hazai ipart támogatni, inkább a védelmi ipari konszolidációt és a költséghatékonyságot tartották fontosnak. A Eurofighter esetében a DASA nem tekintette prioritásnak a részvételt, a szövetségi kormány végül az európai partnerekkel való együttműködés és a költséghatékonyság reményében döntött a részvétel mellett. Az A400M szállítógép programban való részvételben meghatározó szerepet játszott, hogy egyrészt a német védelempolitika a békefenntartó műveletek miatt elengedhetetlennek tartotta a stratégiai légi szállítási képességet, másrészt a kormány az együttműködéssel az európai biztonság- és védelempolitika elmélyítését remélte.⁶⁹

A védelmi ipari sajátosságok magyarázatot adhatnak az FCAS- és MGCS-programokkal kapcsolatos francia és német álláspontok mélyebb megértéséhez. Szembetűnő, hogy a 2020-as francia szenátusi jelentés kiemeli, hogy Oroszország és az Egyesült Államok mellett Franciaország képes arra, hogy önállóan gyártson egy teljes vadászgépet, ebből kifolyólag kulcsfontosságú, hogy az NGF révén a francia vállalatok fenntartsák magas szintű képességeiket. A Safran és a Dassault képviselői szerint az FCAS „egzisztenciális” projekt. A jelentés fontosnak tartja továbbá, hogy Németország ne F-35-ösöket vásároljon, és ezáltal elkerülje az amerikai technológiától való függést.⁷⁰ A francia ipari érdekek elsőbbségéről árulkodik, hogy az FCAS tárgyalásain a Dassault ragaszkodott, hogy egyedül ő építse meg a vadászgép demonstrátorát.⁷¹ Érdemes figyelembe venni, hogy Franciaországban a védelmi ipart továbbra is a nemzeti innovációs rendszer fontos részének tekintik, támogatja mind a katonai, mind a civil technológiai szektorokat, különösen, ha a fejlesztés kettős felhasználású technológiákat eredményez.⁷² Az exportok kérdése szintén elsősorban francia oldalról merült fel, mivel a francia védelmi ipar számára a versenyképesség kulcsát jelenti.⁷³ A franciával ellentétben a német védelmi ipar tényként kezeli a többnemzeti védelmi ipari együttműködések, az önálló repülőgépgyártás képességét nem tekinti prioritásnak. Az FCAS- és az MGCS-programban való német részvételben meghatározók a politikai szempontok.⁷⁴ Szemléletes, hogy a Bundestag szigorú feltételekhez kötötte az FCAS kutatási és fejlesztési forrásaihoz való hozzájárulást.⁷⁵ További példa, hogy a Bundestag költségvetési bizottsága ideiglenesen blokkolta az MGCS-programot, amikor a Rheinmetall fel akarta vásárolni a KNDS 50%-át. A lépés a német és az európai harcoksigyártás további konszolidációjához vezetett volna, azonban a Bundestag tartott a francia–német egyensúly felborulásától, a parlament tehát szembement az ipari

⁶⁹ Calcara 2020: 77–76, 96, 98, 118.

⁷⁰ Le Gleut – Conway-Mouret 2020: 11–12.

⁷¹ Machi, Vivienne: *New Trilateral Deal Paves Way for FCAS Demonstrator Program*. [online], 2021. 05. 17. Forrás: defenseneews.com [2022. 06. 13.].

⁷² Pannier-Schmitt 2021: 82, 92.

⁷³ Maulny–Mölling 2020: 9.

⁷⁴ Brink, Nana: *Die Wunderwaffe*. [online], 2021. 05. 01. Forrás: internationalepolitik.de [2022. 06. 20.].

⁷⁵ Ezek a következők voltak: a védelmi minisztérium kötelese jelentést készíteni az MGCS-ről és a német szárazföldi ipari szektor konszolidációjáról, az FCAS és az MGCS minisztériumközi felügyeleti irányítását végre kell hajtani, a kormánynak definiálnia kell a programokban felhasznált kulcstechnológiákat, illetve a parlamenti képviselők számára negyedévenként jelentést kell készíteni a programok helyzetéről. Lásd Le Gleut – Conway-Mouret 2020: 59.

érdekekkel.⁷⁶ A politika primátusáról árulkodik, hogy a Rheinmetall újonnan bemutatta KF51 Panther harckocsiját, amely a Leopard 2-esek potenciális utódja lehet, azonban eddig mégsem élvez olyan politikai támogatást, mint az MGCS.⁷⁷

Az új generációs harci rendszerekkel kapcsolatos német és francia álláspont megértéséhez a védelmi iparok hazai piaci jellemzőit is figyelembe kell vennünk. A német védelmi ipar a franciával ellentétben szűkös hazai bázissal rendelkezik. A védelmi költségvetés a GDP arányában látványosan zuhant az 1990-es évek elejétől (jelenleg a GDP 1,5%-a), az eszközbeszerzésre szánt források pedig európai szinten is alacsonynak számítanak.⁷⁸ A német védelmi ipar ezenkívül egy-egy részterületre specializálódott, kiemelten a haditengerészeti és a szárazföldi harcjármű szegmensben számít versenyképesnek.⁷⁹ A francia védelmi ipar jellemzője, hogy a teljes spektrumú haderő igényeinek megfelelően valamennyi komplex fegyverrendszer gyártására törekszik. A francia védelmi költségvetés jelenleg a GDP 1,93%-át teszi ki, amelynek 28%-a a fegyverzetre, illetve kutatásra és fejlesztésre szánt kiadások.⁸⁰ Az eltérő védelmi ipari piaci jellemzők megnyilvánulnak az NGF vadászgép körüli vitákban. Jelenleg feszültséget okoz az Airbus és a Dassault között, hogy az előbbi technológiai transzfert és egyenlő munkarészesedést szeretne, az utóbbi pedig védi technológiáját és vezető szerepet akar.⁸¹ A Dassault úgy véli, hogy megilleti a vezető szerep a vadászgép fejlesztésében, mivel tapasztalattal rendelkezik az önálló fejlesztésben.⁸² Önbizalmát tovább növelte, hogy az elmúlt évben öt országgal sikerült megállapodnia Rafael gépek eladásáról.⁸³ E törésvonal miatt fennáll a kockázat, hogy Franciaország a Eurofighterhez hasonlóan kilép a programból. A Eurofighter-tárgyalások folyamán a Dassault szintén vezető szerepet követelt, a technológiát pedig nem volt hajlandó átadni a rivális Rolls-Royce-nak. A német védelmi ipar viszont elfogadhatatlannak tartotta a francia vezetést, emiatt a Rafael programban való részvételt is visszautasította.⁸⁴ Az FCAS bukásával nagyon valószínű, hogy az MGCS-program sem folytatódna jelenlegi formájában.

⁷⁶ Le Gleut – Conway-Mouret 2020: 38; Murphy, Martin – Riedel, Donata: *Rheinmetall interessiert an KNDS – Kommt die Fusion der Panzerbauer?* [online], 2019. 03. 13. Forrás: handelsblatt.com [2022. 06. 20.].

⁷⁷ Kamper, Gernot: *KF51 Panther – Rheinmetall stellt eigenen Kampfpanzer mit 130-mm-Kanone vor.* [online], Forrás: stern.de [2022. 06. 24.].

⁷⁸ *Defence Expenditure of NATO Countries (2014–2021)*, 5.

⁷⁹ Brzoska 2020: 208–209.

⁸⁰ *Defence Expenditure of NATO Countries (2014–2021)*, 3.

⁸¹ Machi, Vivienne: *FCAS Warplane Program Stalls, as Dassault and Airbus Fail to Reach Key Industry Deal.* [online], 2022. 03. 14. Forrás: defenseneews.com [2022. 04. 23.]; Tran, Pierre: *The FCAS “Bras de Fer”: A February 2021 Update.* [online], 2021. 02. 19. Forrás: sldinfo.com [2022. 05. 26.].

⁸² Tran, Pierre: *Shaping a Way Ahead for French Defense Industry: The Perspective of the Chairman of GIFAS.* [online], 2022b. 05. 01. Forrás: sldinfo.com [2022. 05. 26.].

⁸³ Tran, Pierre: *Dassault, Exports and the Next Generation Fighter Aircraft.* [online], 2022a. 03. 07. Forrás: sldinfo.com [2022. 06. 13.].

⁸⁴ Calcara 2020: 90, 97.

Rendszerszintű mozgó tényezők

Realista értelmezés

A fenti szempontokat figyelembe véve, jogosan merülhet fel a kérdés, hogy a stratégiai kultúrabeli és védelmi ipari törésvonalak ellenére mi hívta életre, mi motiválja az FCAS- és MGCS-programokat. A válaszhoz elsőként az európai fegyverzeti együttműködések realista értelmezése nyújthat segítséget. Elsőként fontos hangsúlyozni, hogy az FCAS és az MGCS aligha indult volna be az európai biztonsági környezet változása nélkül. A Krím félsziget 2014-ben történt annexiója, majd különösen az orosz–ukrán háború hatására az európai stratégiai gondolkodásban felértékelődött a katonai biztonság, illetve kiemelten az Oroszország jelentette fenyegetés. A német és francia védelmi tervezés a jövőre nézve egyaránt magas intenzitású, legalább azonos haditechnikával rendelkező ellenféllel szembeni katonai műveletekkel számol, amelyek csúcstechnológiájú fegyverrendszereket igényelnek. A 2010-es évek második felére kiélezett nagyhatalmi versengés a fegyverkezési versenyben is megmutatkozik, amelyben kiemelt szerepet kapnak az olyan forradalmi technológiák, mint a kiberképességek, az autonóm fegyverek, a mesterséges intelligencia vagy a hálózati összeköttetés.⁸⁵ Ezenfelül az Egyesült Államok stratégiai fókuszja a 2010-es évektől egyre inkább Ázsia felé fordul, a Trump-kormányzat színre lépésével megrendült az Egyesült Államok mint stratégiai szövetségesbe vetett hit. Bár a 2011-es líbiai intervenció vagy legutóbb az afganisztáni kivonulás és az orosz–ukrán háború nyilvánvalóvá tette, hogy az európai országok továbbra is az Egyesült Államok katonai támogatásától függenek, azonban a politikai döntéshozók részéről egyre inkább erősödik az igény a függőség csökkentésére. Ezen ambíció nemcsak a Macron elnök vezette Franciaországban, hanem a mérsékeltbb német politikai diskurzusban is előtérbe került az elmúlt években. Ebből következően a francia és német fél egyetért abban, hogy erősíteni kell az európai védelmi ipari bázist, és csökkenteni kell a külső beszállítóktól való technológiai függőséget.⁸⁶

Nem mellékes szempont a technológiai tényező sem. A kiélezett technológiai versenyben az európai gyártók egyre inkább háttérbe szorulnak nemcsak az amerikai, hanem már a feltörekvő (kínai, dél-koreai) versenytársakkal szemben is, ebből kifolyólag a német és a francia fél egyaránt érdekelt az európai technológiai fölény megőrzésében. Az FCAS esetében a hatodik generációs NGF, illetve a hozzá kapcsolódó felhőrendszer, drónok, szenzorok és álcázó technológia kifejlesztése a spanyol, francia és német ipar számára jelentős technológiai ugrást jelentene, egyúttal számottevő know-howra és tapasztalatra tehetnek szert.⁸⁷ Az FCAS és az MGCS jelentős lépést tennének az európai technológiai szuverenitás felé is. A katonain túl a civil szektorra is hatással lehetnek, mivel

⁸⁵ Mölling, Christian: *Die Zukunft der deutschen militärischen Luft- und Raumfahrt. Herausforderungen und Handlungsoptionen*. [online], 2022. Forrás: hss.de [2022. 06. 12.] 24.

⁸⁶ Pronk–Zandee–Stoetmann 2022: 8–9, 50.

⁸⁷ Vogel 2020: 8.

az alkalmazott technológiák jelentős része, mint a felhőszolgáltatás, a mesterséges intelligencia, a műholdas összeköttetés vagy a pilóta nélküli autonóm légi irányítási rendszer kettős felhasználásúak is egyben.⁸⁸

Institucionalista-konstruktivista értelmezés

Az új generációs harci rendszerek további mozgatórugójaként számításba kell vennünk magát a francia–német együttműködés természetét. Ulrich Krotz institucionalista-konstruktivista megközelítése szerint a francia–német együttműködés kormányközi intézményei (Védelmi és Biztonsági Tanács, miniszteri tanácsok, közös katonai kiképző iskolák) és együttműködési formátumai (informális állam- és kormányfő, havi külügyminiszteri találkozók, Francia–Német Biztonságpolitikai Fórum) révén Franciaország és Németország között olyan közös normák, értékek, szimbólumok és rítusok alakultak ki, amelyek lehetővé tették, hogy nemzeti érdekeiket, céljaikat és álláspontjaikat közösen határozzák meg. Bár az intézményi kapcsolat erőssége változik, a kritikus helyzetekben olykor képes volt a konfliktusok feloldására. Krotz szerint e szoros intézményesített kapcsolat döntően hozzájárult a Tiger helikopterprogram megvalósulásához. A Tiger nemcsak katonai, hanem politikai projekt is volt, amely révén az 1980-as években új jelentőséget nyert a francia–német együttműködés.⁸⁹

Fontos látni, hogy az új generációs fegyverzeti programok szerves részét képezik a szélesebb francia–német együttműködésnek, amely különösen a 2010-es évek második felében vált intenzívebbé a biztonság és védelem terén. Párizs és Berlin a brexitet kihasználva új tartalommal kívánta megtölteni együttműködésüket, amelynek fontos része volt az európai védelmi integráció elmélyítése a CSDP-kezdeményezések és a fegyverzeti együttműködés révén. E törekvés a 2019 januárjában aláírt aacheni szerződésben fejeződik ki, amely leszögezi, hogy a felek intenzíven együttműködnek a közös stratégiai kultúra, valamint közös védelmi programok kidolgozásában, támogatják az európai védelmi ipari bázist, illetve a védelmi iparaik közötti együttműködést.⁹⁰ Kiemelendő, hogy Merkel és Macron a fegyverzeti programok elindításáról hivatalosan a francia–német együttműködés szempontjából szimbolikus jelentőségű Elysée palotában egyezett meg 2017-ben. A jelenlegi hadiipari ellentétek feloldására hasonló magas szintű politikai meg egyezésre lenne szükség Macron elnök és Scholz kancellár között. E tekintetben fontos kiemelni, hogy a 2010-es évek második felében, Trump elnöksége és a brexit hatására Franciaország és Németország kifejezetten érdekelt volt az együttműködés megerősítésében, ellenben jelenleg, Biden elnöksége és az orosz–ukrán háború alatt az együttműködés vesztett lendületéből. A két ország párbeszédet és tárgyalásos békét szorgalmazó politikája eddig kevés sikerrel járt, míg az energiaellátáshoz, valamint az elrettentés és a védelem

---

⁸⁸ Vogel 2020: 8.

⁸⁹ Krotz, Ulrich (2011): *Flying Tiger: International Relations Theory and Politics of Advanced Weapons*. Oxford University Press, 172–176.

⁹⁰ *Vertrag zwischen der Bundesrepublik Deutschland und der Französischen Republik über die deutsch-französische Zusammenarbeit und Integration*. [online], Forrás: bmvi.de [2022. 04. 19.] 4. fejezet, 3. pont.

erősítéséhez nélkülözhetetlen szövetségesnek bizonyul az Egyesült Államok. Az európai amerikai befolyás erősödése egyben a francia–német együttműködés relatív gyengülését vonhatja maga után.

Összegzés és kitekintés

Az előzőekben a nemzetközi kapcsolatok és a politikai gazdaságtani elméletek alapján megkíséreltük megmagyarázni az FCAS- és az MGCS-programokat meghatározó tényezőket. Első hipotézisünket igazolni tudjuk, miszerint a fegyverzeti programokkal kapcsolatos francia és német álláspontot befolyásolják stratégiai kultúráik. Az FCAS- és az MGCS-programokban különösen nehézséget jelent, hogy Franciaország és Németország eltérő elképzelésekkel rendelkeznek az európai stratégiai autonómiáról, valamint a transzatlanti kapcsolatokról. Amennyiben az orosz fenyegetés növekszik, és az európai biztonsági helyzet tovább romlik, Németország az „off the shelf” megoldást választva több amerikai vadászgépet vásárolhat, az FCAS-programban pedig nem lesz érdekelt. Ez esetben Spanyolország szerepvállalása is kérdésessé válhat, így Franciaország elszigetelődhet az új generációs vadászgép fejlesztésében, amelyet önmagában aligha lenne képes folytatni. Bár a programok ilyen korai fázisában nehéz egyértelműen megítélni, figyelembe véve a rendelkezésre álló információkat és a korábbi eseteket, mégis arra következtethetünk, hogy a védelmi ipari modellek döntően befolyásolják a francia és német vállalatok mozgásterét, és magyarázat adhatnak az FCAS és MGCS körüli jelenleg zajló vállalati nézeteltérésekre.

Következtetéseinket mégis némiképp árnyalnunk szükséges. A vizsgált új generációs francia–német(–spanyol) fegyverzeti programokat az ellentétek ellenére mégis bizonyos rendszerszintű tényezők mozgatják, amelyek véleményünk szerint arra ösztönözhetik a feleket, hogy túllépjenek nézeteltéréseiken. Egyrészt a realista megközelítés alapján beszélhetünk egyfajta stratégiai szükségszerűségről, amelynek lényege, hogy a 2010-es évek második felére, majd különösen a 2022-re megváltozott biztonsági helyzetre reagálva Franciaország és Németország az együttműködés révén kívánja katonai, technológiai és ipari képességeit fejleszteni. E vonatkozásban a német stratégiai gondolkodás változását döntő tényezőnek tekinthetjük. Nem szabad elfelejteni, hogy a 2021-es német szövetségi választásokat megelőzően nem egy figyelmeztetés volt, hogy a pacifista német zöld párt nem támogatja tovább az FCAS-programot, valamint hogy a parlament nem fogja jóváhagyni az FCAS következő fázisára szánt forrásokat.⁹¹ A változást azonban leginkább Olaf Scholz az orosz–ukrán háború kirobbanását követő 2022. február 27-i beszéde jelzi, amelyben a kancellár bejelentve a korszakváltást (*Zeitenwende*), határozottan prioritásként említette az új generációs páncélos és vadászgépprojektekét.⁹² Másrésztől nem szabad alulértékelnünk magát a francia–német együttműködés szerepét sem. A történelmileg kialakult szoros intézményi kapcsolatok szintén hozzájárulhatnak

⁹¹ Ross, Rafael: *How Germany's Greens Could Spell the end for the Franco-German Fighter Jet*. [online], 2021. 03. 19. Forrás: ecfre.eu [2022. 05. 27.].

⁹² Die Bundesregierung: *Regierungserklärung von Bundeskanzler Olaf Scholz am 27. Februar 2022*. [online], 2022. 02. 27. Forrás: bundesregierung.de [2022. 05. 27.].

a különbségek áthidalásához és a politikai akarat kifejezéséhez. Következtetésünk szerint az FCAS- és az MGCS-programok kimenetelét döntően befolyásolni fogja az európai biztonsági környezet alakulása és a francia–német együttműködés intenzitása.

Valószínűsíthetjük, hogy a fenti tényezőkön felül a védelmi ipari európaizációs törekvések is segíthetnek leküzdeni a meglévő akadályokat. Az FCAS és MGCS korábbi programokkal való összehasonlításánál figyelembe kell venni, hogy a hidegháború vége óta az európai védelmi iparban, különösen a légi szektorban, erőteljes törekvések vannak a konszolidációra. Emellett az Európai Unió egyre markánsabb szerepet játszik a védelmi ipari piaci liberalizációban és az együttműködések intézményesítésében. Az európaizációs folyamat szükségességét Franciaország is felismerte, amely pedig hagyományosan a védelmi ipari autonómiára törekedett.⁹³ A KNDS létrejötte e téren további előrelépést jelent, tekintve, hogy az európai védelmi ipar szárazföldi szegmensét döntően fragmentáció jellemzi. Amennyiben az MGCS-program megvalósul, a francia–német konszern vezető európai gyártó lehet a szárazföldi eszközök terén, amely a fragmentáció mérséklését eredményezi.⁹⁴ Jelentős sikert jelentene, ha az FCAS és az MGCS közvetlenül összekapcsolhatók lennének a CSDP-kezdeményezésekkel, amely révén lehetővé válna az egyes technológiák fejlesztésének koordinálása vagy az Európai Védelmi Alapból történő finanszírozása. Mindkét program egyelőre PESCO-n kívül valósul meg,⁹⁵ azonban biztató jel, hogy az Európai Unió által elfogadott Stratégiai Iránytű célkitűzéseként fogalmazza meg, hogy a PESCO és az Európai Védelmi Alap támogassa az interoperabilitást lehetővé tevő fejlett szárazföldi és légi harci rendszereket.⁹⁶ Erre leginkább akkor van esély, ha több európai ország bekapcsolódna a harci rendszerek fejlesztésébe vagy későbbi működtetésébe.

Jelenleg az MGCS bővülése a valószínűbb, tekintve, hogy jelenleg az európai hadrendben álló harckocsik 47%-a a Leopard 1-es vagy 2-es valamelyik változata.⁹⁷ 2022 áprilisáig Lengyelország, Hollandia, Spanyolország és Olaszország mutatott hajlandóságot a csatlakozásra,⁹⁸ Nagy-Britannia és Svédország továbbá megfigyelőként csatlakozna a programhoz.⁹⁹ Az MGCS rendkívül sokrétű technológiai komplexitása, illetve hálózatközpontú technológiái lehetővé teszik, hogy további, akár kisebb védelmi ipari kapacitással bíró európai országok is bekapcsolódjanak. A német harcjárműipar ellátási láncába való bekapcsolódással, így a Rheinmetall gyártókapacitásainak kiépülésével és a hazai szakemberképzés beindulásával Magyarország csatlakozása is elkerülhetetlen lesz. Az FCAS

⁹³ Pannier–Schmitt 2022: 92–96.

⁹⁴ Kleczka, Mitja – Buts, Caroline – Jegers, Marc (2021): *Towards an 'Airbus of the Land Systems Sector'? Recent Developments and Market Concentration in the European Armoured Vehicle Industry*. *Defence and Peace Economics*, 32(7), 5, 14.

⁹⁵ Molnár–Szabolcs 2020: 93.

⁹⁶ *A Strategic Compass for Security and Defence*. [online], Forrás: eas.europa.eu [2022. 05. 27.] 45.

⁹⁷ Executive Summary (2020). In Marrone, Alessandro – Sabatino, Ester (szerk.): *Main Battle Tanks, Europe and the Implications for Italy*. Istituto Affari Internazionali, 4–6.

⁹⁸ Arivella, Andreas – Moran, Gabrielle: *Italy: Getting Europe's Main Battle Tank Back on Track*. [online], 2022. 02. 04. Forrás: cepa.org [2022. 04. 22.]; Oestergaard, J. Kaspar: *Main Ground Combat System (MGCS) – Status and Path Forward*. [online], 2021. 05. 18. Forrás: dsm.forecastinternational.com [2022. 04. 22.].

⁹⁹ Marrone, Alessandro (2020): Italy. In Marrone, Alessandro – Sabatino, Ester (szerk.): *Main Battle Tanks, Europe and the Implications for Italy*. Istituto Affari Internazionali, 85; Oestergaard 2021; *The French Chief of Defence on France's Partnership with Sweden*. [online], 2021. 10. 15. Forrás: folkochforsvar.se [2022. 04. 22.].

fejlesztésében egyelőre kevés esély van új nemzetek becsatlakozására. Olasz részről felmerült a Tempest programmal való egyesítése, azonban a BAE Systems és a Dassault piaci ellentétje miatt ez erősen kérdéses.¹⁰⁰

A jövőben el fog dőlni, hogy vajon a rendszerszintű tényezők átlendítik a jövő harci rendszereket a nehézségeken, vagy a stratégiai kultúrabeli és védelmi ipari különbségek miatt szétesik az együttműködés. A kockázat nagy: míg siker esetén a francia–német együttműködés bizonyítaná, hogy képes túllépni az akadályokon és hiteles alapja lehet az európai védelmi integrációnak, addig ellenkező esetben hitelét vesztené, és nyilvánvalóvá válna az Egyesült Államok európai szerepének szükségessége.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- A Strategic Compass for Security and Defence*. [online], Forrás: eas.europa.eu [2022. 05. 27.].
- Arivella, Andreas – Moran, Gabrielle: *Italy: Getting Europe's Main Battle Tank Back on Track*. [online], 2022. 02. 04. Forrás: cepa.org [2022. 04. 22.].
- Biehl, Heiko– Giegerich, Bastian– Jonas, Alexandra (2013): Introduction. In Biehl, Heiko– Giegerich, Bastian– Jonas, Alexandra (szerk.) *Strategic Cultures in Europe. Security and Defence Policies Across the Continent*. Springer VS. Online: <https://doi.org/10.1007/978-3-658-01168-0>
- Bonsignore, Ezio (2020): Germany. In Marrone, Alessandro – Sabatino, Ester (szerk.): *Main Battle Tanks, Europe and the Implications for Italy*. Istituto Affari Internazionali.
- Brink, Nana: *Die Wunderwaffe*. [online], 2021. 05. 01. Forrás: internationalepolitik.de [2022. 06. 20.].
- Brzoska, Michael (2020): Germany. In *The Economics of the Global Defence Industry*. Routledge. Online: <https://doi.org/10.4324/9780429466793-9>
- Budavári Krisztina (2020): *A magyar védelmi ipar helyzete és fejlődési lehetőségei*. Magyar Hadtudományi Társaság. Online: <https://doi.org/10.51491/vedelmi.ipar2021>
- Bundesverband der Deutschen Luft- und Raumfahrtindustrie e. V.: *Das Future Combat Air System. Übersicht*. [online] 2021. Forrás: bdl.de [2022. 04. 20.].
- Calcara, Antonio (2020): *European Defence Decision-Making. Dilemmas of Collaborative Arms Procurement*. Routledge. Online: <https://doi.org/10.4324/9780367853792>
- Chazan, Guy – Peel, Michael: *US Warns Against European Joint Military Project*. [online], 2019. 05. 19. Forrás: ft.com [2022. 06. 24.].
- Csiki Tamás (2017): *A kelet-közép-európai államok védelmi együttműködési törekvései, 2008–2016*. Doktori (PhD-) értekezés. Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola.
- Darnis, Jean-Pierre et. al.: *Lessons Learned from European Defence Equipment Programmes*. [online], 2007. Forrás: iss.europa.eu [2023. 04. 25.]
- Defence Expenditure of NATO Countries (2014–2021)*. [online] 2022. 03. 21. Forrás: nato.int [2022. 04. 20.].
- Deschoux-Dutard, Delphine (2019): *The French-German Military Cooperation and the Revival of European Defence After Brexit. Reality and Political Myth*. In *Peace, Security and Defence Cooperation in Post-Brexit Europe. Risks and Opportunities*. Springer, 53–77. Online: https://doi.org/10.1007/978-3-030-12418-2_3
- Descôtes, Anne-Marie: *Vom „German-free“ zum gegenseitigen Vertrauen*. [online], 2019. Forrás: baks.bund.de [2022. 04. 26.].
- DeVore, Marc – Stai, Nora Kristine (2019): *When Collaboration Works: High Politics and Realism's Renaissance in Arms Collaboration Studies*. *European Review of International Studies*, 6(2), Special Issue, 18–42. Online: www.prio.org/publications/12746

¹⁰⁰ FCAS, *Tempest Fighter Jet Programmes will Emerge – Italy's Air Force Chief*. [online], 2021. 11. 23. Forrás: reuters.com [2022. 04. 20.]; Calcara 2020: 139.

- DeVore, Marc R. – Weiss, Moritz (2014): *Who's in the Cockpit? The Political Economy of Collaborative Aircraft Decisions*. *Review of International Political Economy*, 21(2), 497–533.
- Die Bundesregierung: *Regierungserklärung von Bundeskanzler Olaf Scholz am 27. Februar 2022*. [online], 2022. 02. 27. Forrás: bundesregierung.de [2022. 05. 27.].
- Die Bundesregierung: *Strategiepapier der Bundesregierung zur Stärkung der Sicherheits- und Verteidigungsindustrie*. [online] Forrás: bmwv.de [2022. 05. 29.].
- Etl Alex (2017): Európai védelmi ipar napjainkban. *Szakmai Szemle*, 2, 24–37. Online: <http://real.mtak.hu/id/eprint/91021>
- Eurostat: *Third Quarter of 2021. Government Debt down to 97.7% of GDP in Euro Area*. [online], 2022. 01. 21. Forrás: ec.europa.eu [2022. 04. 20.].
- Executive Summary (2020). In Marrone, Alessandro – Sabatino, Ester (szerk.): *Main Battle Tanks, Europe and the Implications for Italy*. Istituto Affari Internazionali.
- FCAS, *Tempest Fighter Jet Programmes will Emerge – Italy's Air Force Chief*. [online], 2021. 11. 23. Forrás: reuters.com [2022. 04. 20.].
- Fescharek, Nicholas – Stüß, Jeanette: *Franco-German Defence Cooperation*. [online], 2021. 07. 20. Forrás: freiheit.org [2022. 05. 26.].
- Fregán Beatrix (2006): *A Francia Köztársaság katonai stratégiája az európai védelem alakításában a hidegháborút követő időszakban*. Doktori (PhD-) értekezés. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola.
- Gazdag Ferenc (2022): Franciaország 2021 – Egy középhatalom globális ambíciókkal. In Csicsmann László – Kemenszky Ágnes (szerk.): *A nemzetközi rendszer a 21. század elején. Tanulmányok Rostoványi Zsolt 70. születésnapja alkalmából*. Budapest: Budapesti Corvinus Egyetem. Online: <https://doi.org/10.14267/978-963-503-907-4>
- Hall, Peter A. – Soskice, David (2001): An Introduction to Varieties of Capitalism. In Hall, Peter A. – Soskice, David (szerk.): *Varieties of Capitalism. The Institutional Foundations of Comparative Advantage*. Oxford University Press. Online: <https://doi.org/10.1093/0199247757.001.0001>
- Hepher, Tim – Thomas, Leigh: *France and Germany to Develop New European Fighter Jet*. [online], 2017. 07. 13. Forrás: reuters.com [2022. 04. 19.].
- ifo Insitute: *ifo Economic Forecast Spring 2022: Consequences of the Russian-Ukrainian War Slow the German Economy*. [online] 2022. 03. 22. Forrás: ifo.de [2022. 04. 20.].
- Jessop, Simon – Wilkes, Tommy – Hepher, Tim: *Defence Firms Ramp up Pitch to Exit Sustainability Wilderness*. [online], 2022. 03. 14. Forrás: reuters.com [2022. 06. 03.].
- Jouppi, Matthew: *Program Dossier: Future Combat Air System*. 2022. 01. 26. Forrás: aviationweek.com [2022. 04. 20.].
- Kamper, Gernot: *KF51 Panther – Rheinmetall stellt eigenen Kampfpanzer mit 130-mm-Kanone vor*. [online], Forrás: stern.de [2022. 06. 24.].
- Keisinger, Florian – Koch, Wolfgang: *Mission*. Forrás: fcas-forum.eu [2022. 04. 26.].
- Kiss J., László (2013): *Az Elysée-szerződés – Történelmi visszpillantás 50 év után*. *MKI-tanulmányok*, 7.
- Klecza, Mitja – Buts, Caroline – Jegers, Marc (2021): Towards an 'Airbus of the Land Systems Sector'? Recent Developments and Market Concentration in the European Armoured Vehicle Industry. *Defence and Peace Economics*, 32(7), 800–828.
- Krotz, Ulrich – Wolf, Katharina (2018): Franco-German Defence and Security Cooperation. In Meijer, Hugo – Wyss, Marco (szerk.): *The Handbook of European Defence Policies and Armed Forces*. Oxford University Press, 440–458. Online: <https://doi.org/10.1093/oso/9780198790501.003.0026>
- Krotz, Ulrich (2011): *Flying Tiger: International Relations Theory and Politics of Advanced Weapons*. Oxford University Press. Online: <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199759934.001.0001>
- Krotz, Ulrich (2015): *History and Foreign Policy in France and Germany*. Palgrave Macmillan. Online: <https://doi.org/10.1057/9780230353954>
- Lázár Zsolt: *A francia-német védelmi együttműködés dilemmái*. [online] 2020. 05. 07. Forrás: haborumuveszete.hu [2022. 04. 11.].

- Le Gleut, Ronan – Conway-Mouret, H el ene: *Information Report drawn up on behalf of the Foreign Affairs, Defence and Armed Forces Committee (1) on the Future Combat Air System (FCAS)*. [online], 2020. 07. 15. Forr as: senat.fr [2022. 04. 20.].
- Le Pen vs. Macron: European Defense Affairs Hang in the Balance Amid French Election*. [online] 2022. 04. 22. Forr as: warblog.org [2022. 04. 20.].
- L egifrance: *Décret n  2019-1168 du 13 novembre 2019 portant publication de l'accord sous forme d'échange de lettres entre le Gouvernement de la République française et le Gouvernement de la République fédérale d'Allemagne relatif au contrôle des exportations en matière de défense (ensemble une annexe), sign es   Paris le 23 octobre 2019 (1)*. [online], Forr as: legifrance.gouv.fr [2022. 04. 26.].
- Machi, Vivienne: *FCAS Warplane Program Stalls, as Dassault and Airbus Fail to Reach Key Industry Deal*. [online], 2022. 03. 14. Forr as: defensenews.com [2022. 04. 23.].
- Machi, Vivienne: *New Trilateral Deal Paves Way for FCAS Demonstrator Program*. [online], 2021. 05. 17. Forr as: defensenews.com [2022. 06. 13.].
- Türke Andr s István – Beseny  János – Wagner Péter szerk. (2016): *Magyarország  s a CSDP*. Budapest: Zrinyi.
- Major, Claudia – Mölling, Christian – H lftmann, Gesine: *The Future of the French-German Axis and its Implications for Euroean Security and Defence*. [online], 2018. Forr as: ui.se [2022. 05. 29.].
- Marrone, Alessandro (2020): Italy. In Marrone, Alessandro – Sabatino, Ester (szerk.): *Main Battle Tanks, Europe and the Implications for Italy*. Istituto Affari Internazionali.
- Matelly, Sylvie: *Armament and Transatlantic Relationships. The French Perspective*. [online], 2019. 10. Forr as: iris-france.org [2022. 06. 24.].
- Maulny, Jean-Pierre – Mölling, Christian: *Consent, Dissent, Misunderstandings. The Problem Landscape of Franco-German Defense Industrial Cooperation*. [online], 2020. 01. Forr as: iris-france.org [2022. 05. 22.].
- Molnár Anna (2018): *Az Európai Uni  k lkapcsolati rendszere  s eszk zei*. Budapest: Dial g Campus.
- Molnár Anna – Szabolcs Laura (2020): *Meger sített egy ttm k d s, v ltoz  geometria*. *Hadtudom ny*, 30(4), 77–106.
- Moravcsik, Andrew (1993): Armament Among Allies: European Weapons Collaboration, 1975–1985. In Evans, Peter B. – Jacobson, Harold K. – Putnam, Robert D. (szerk.): *Double-Edged Diplomacy. International Bargaining and Domestic Politics*. University of California Press, 129–136. Online: <https://doi.org/10.1525/9780520912106-007>
- Mölling, Christian: *Die Zukunft der deutschen militärischen Luft- und Raumfahrt. Herausforderungen und Handlungsoptionen*. [online], 2022. Forr as: hss. [2022. 06. 12.].
- Mölling, Christian – Brau , Heinrich: *Der Tornado-Komplex. Zielkonflikte   Lösungsoptionen für den neuen deutschen Jagdbomber*. [online] 2020. 02. 02. Forr as: dgap.org [2022. 04. 23.].
- Murphy, Martin – Riedel, Donata: *Rheinmetall interessiert an KNDS – Kommt die Fusion der Panzerbauer?* [online], 2019. 03. 13. Forr as: handelsblatt.com [2022. 06. 20.].
- N dudvari Anna (2018): *A 2017-es francia stratégiai fel lvizsg lat  rt kel se*. *Nemzet  s Biztons g*, 11(3), 55–78.
- N dudvari Anna (2020): *Az eur pai védelmi kezdeményezések t r svonalai*. *Nemzet  s Biztons g*, 13(1), 111–131.
- No Sustainability without a Defence and Security Industry*. [online], 2021. 03. Forr as: bdsv.eu [2022. 06. 03.].
- Noll, Andreas: *FCAS: Nervenkrieg um europ ischen Kampfjet*. [online], 2021. 04. 25. Forr as: dw.com [2022. 04. 20.].
- Oestergaard, J. Kaspar: *Main Ground Combat System (MGCS) – Status and Path Forward*. [online], 2021. 05. 18. Forr as: dsm.forecastinternational.com [2022. 04. 22.].
- Pannier, Alice – Schmitt, Olivier (2021): *French Defence Policy Since the End of the Cold War*. Routledge. Online: <https://doi.org/10.4324/9781315111711>
- Pronk, Danny – Zandee, Dick – Stoetman, Ad ja: *Identity, Industry and Interoperability. The Drivers of European Armaments Collaboration*. [online], 2022. 01. Forr as: clingendael.org [2022. 04. 22.].
- Puhl, Detlef: *Deutsch-Französische R stungszusammenarbeit? Ein Ding der Unm glichkeit?* [online], 2020. Forr as: ifri.org [2022. 06. 24.].
- République Française: *Defence and National Security Strategic Review 2017*. [online], 2017. 10. Forr as: espas.secure.europarl.eu [2022. 04. 23.].
- Ross, Rafael: *How Germany's Greens Could Spell the end for the Franco-German Fighter Jet*. [online], 2021. 03. 19. Forr as: ecfr.eu [2022. 05. 27.].

- Schörnig, Niklas: *Die Heron wird bewaffnet: Mehr als 10 Jahre #Drohnendebatte finden ihr Ende*. [online], 2022. 04. 06. Forrás: blog.prif.org [2022. 04. 26.].
- Spain Joins France, Germany on New Combat Fighter*. [online], 2019. 02. 11. Forrás: france24.com [2022. 04. 19.].
- Speck Gyula (2018): A német külpolitika hangsúlyváltásai – Németország fegyverexport-politikája 2013–2017 között. *Nemzet és Biztonság*, 11(4), 94–125. Online: <https://folyoirat.ludovika.hu/index.php/neb/article/view/1312/633>
- Szabolcs Laura (2020): Európai stratégiai autonómia – A közös védelem alapjai és korlátjai. *Nemzet és Biztonság*, 13(3), 15–35. Online: <https://doi.org/10.32576/nb.2020.3.3>
- Szemlér Tamás: *Francia–német kapcsolatok az Európa-politika kulcskérdései tükrében a XXI. század küszöbén: Folyamatosság vagy változás?* Doktori (PhD-) értekezés. Budapesti Corvinus Egyetem Nemzetközi Kapcsolatok Doktori Iskola.
- The French Chief of Defence on France's Partnership with Sweden*. [online], 2021. 10. 15. Forrás: folkochforsvar.se [2022. 04. 22.].
- Tran, Pierre: *The FCAS "Bras de Fer": A February 2021 Update*. [online], 2021. 02. 19. Forrás: sldinfo.com [2022. 05. 26.].
- Tran, Pierre: *Dassault, Exports and the Next Generation Fighter Aircraft*. [online], 2022a. 03. 07. Forrás: sldinfo.com [2022. 06. 13.].
- Tran, Pierre: *Shaping a Way Ahead for French Defense Industry: The Perspective of the Chairman of GIFAS*. [online], 2022b. 05. 01. Forrás: sldinfo.com [2022. 05. 26.].
- Varga Gergely (2019): *Az európai biztonság- és védelempolitikai kezdeményezések értékelése Magyarország szempontjából (1.)*. KKI Tanulmányok, 2.
- Varga Gergely – Nádudvari Anna (2019): *Az európai biztonság- és védelempolitikai kezdeményezések értékelése Magyarország szempontjából (2.)*. KKI Tanulmányok, 03.
- Vertrag zwischen der Bundesrepublik Deutschland und der Französischen Republik über die deutsch-französische Zusammenarbeit und Integration*. [online], Forrás: bmvi.de [2022. 04. 19.].
- Vogel, Dominic: *Future Combat Air System: Too Big to Fail*. [online], 2020. 12. Forrás: swp-berlin.de [2022. 06. 24.].
- Wissenschaftliche Dienste, Deutscher Bundestag: *Die deutsch-französische Rüstungskooperation*. [online], 2018. Forrás: bundestag.de [2022. 06. 24.].
- Wissenschaftliche Dienste, Deutscher Bundestag: *Kurzinformation. Das Schmidt-Debré-Abkommen*. 2018. 09. 11. Forrás: bundestag.de [2022. 04. 26.].
- Zachar, Péter Krisztián (2020): *A francia–német tandem lehetőségei a Brexit után*. In Koudela Pál – Simándi Irén (szerk.): *Történelem, régió, politika. Tanulmányok Lőrinczné Bencze Edit születésnapjára*. Kodolányi János Egyetem – Alba Civitas Alapítvány, 94–101. [2022. 04. 11.].
- Zachar Péter Krisztián (2021): *A francia–német tandem és Európa jövője*. *Külgügyi Szemle*, 20(4), 65–84.